

**ТРАДИЦІЇ ТА ЗВИЧАЇ ТРУДОВОГО ВИХОВАННЯ ДІВЧАТ
У СІМ'І ТА РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ**

У статті на основі аналізу історико-педагогічних досліджень та спадщини вітчизняних педагогів доведено необхідність здійснення у сім'ї трудового виховання дівчат з урахуванням національних традицій і звичаїв.

Традиційно сім'я виступає в якості найголовнішого базового соціального інституту, де успішно може здійснюватися трудова підготовка підростаючого покоління. Це підтверджує аналіз особливостей виховання дітей у сім'ї в різні історичні періоди розвитку нашої країни. Він дозволяє стверджувати, що з часів Київської Русі хлопців і дівчат змалечку налаштовували на традиційний розподіл праці між чоловіком і жінкою.

Виникнення стереотипів щодо суто чоловічих та суто жіночих видів трудової діяльності зумовлене всією історією людства. Так, «первинний розподіл праці між чоловіком і жінкою визначив цілком різні умови існування представників різної статі, закріпив за чоловіком право на «зовнішню» діяльність, на засвоєння світу й панування над ним, а отже – на роль суб'єкту історії, а за жінками – право на народження й виховання дітей, на влаштування дому і побуту» [6, с. 13].

Відповідно до соціальної ролі жінки в усі періоди розвитку людства здійснювалася трудова підготовка дівчат. У сім'ї вже змалечку вони призвичаювалися до праці, зокрема у процесі ігрової діяльності, через наслідування дій дорослих, виконання різних видів побутової праці. Їхні іграшки, як правило, безпосередньо пов'язувалися із життєдіяльністю дорослих. Серед них, як зазначає О.Радул, можна було знайти писанки-брязкальця, ляльковий посуд, «хлібці», мініатюрні предмети побуту й знаряддя праці, фігурки тварин і людей. Більше того, іграшки дітей східних слов'ян були дуже подібними до справжніх речей. Так, «хлібці» являли собою глиняні дитячі іграшки, що мали вигляд справжнього хліба, який «добре піднявся». Його верхня поверхня була вкрита такими шахматними насічками, якими, ймовірно, «вкривався справжній хліб для кращого смаку й для краси» [3, с. 264; 10, с. 47]. У ході гри 5-6 річні дівчата починали наслідувати дії дорослих: будували іграшкові оселі, виготовляли ляльок для малечі та іграшковий посуд, пряли з волокон крапиви нитки для посагу своїм лялькам, нанизували намисто з горобини тощо [7, с. 139].

У сім'ї дівчата поступово навчалися куховарити, виконувати хатню роботу, опановували деякі ремесла, звикали до ролі

* Слюсаренко Н.В.

ІСТОРИЯ ОСВІТИ

домогосподарки. Так, «семирічна дівчинка вже була нянькою меншим братам і сестрам, її також навчали прясти, шити, варити їжу, місити тісто в діжі, випікати хліб. Дівчина, яка навчилася пекти добрий хліб, могла вже готуватися до одруження. Це був нібито атестат зрілості» [16, с. 21]. Варто додати, що в ті часи, як писав К.Ушинський, головною метою виховання жінки була підготовка її до того, щоб «спіймати вигідного жениха» [17, с. 46].

Аналіз і узагальнення поданих у науковій розвідці О.Кісь [4] даних дозволяють виділити основні види трудової діяльності дівчат в українській селянській родині другої половини XIX – початку XX століття.

Зокрема, дослідниця звертає нашу увагу на те, що в ранньому дитинстві дівчат залучали до жіночої праці через ігри та іграшки, дбали про поступове опанування ними ролей матері та господині.

Від 3-х до 10 років організовували для них ігри з ляльками, що мають на меті наступне: набуття первинних навичок догляду за дітьми; закріплення знань про соціальну структуру сім'ї, родини, систему спорідненості, соціальні ролі та моделі поведінки жінок різних соціальних статусів (мати, тітка, баба, дядина, молодиця з немовлям, дівчина тощо); імітацію головних функцій господині та матері через виконання характерних для них господарських та виробничих обов'язків; наслідування відповідних трудових процесів (прибирання в хаті, приготування їжі, прання, годування худоби, жнива, в'язання снопів, складання кіп та ін.).

У 4-8 років дівчатам доручали доглядати за меншими дітьми в сім'ї, а з 7 років залучали їх до різних, відповідних їхній статі, господарсько-виробничих сфер (миття посуду, підмітання хати та подвір'я, годування худоби та домашніх тварин, принесення води (малим відерцем) та дров).

Від 7-9 років, а інколи і раніше, батьки дбали про поступове ознайомлення дівчат із головними виробничими процесами (з шиттям, вишиванням, землеробством, з іншими роботами, які виконувались переважно всією сім'єю).

Починаючи з 10 років дівчата займалися виготовленням ляльок, а також закріплювали набуті раніше навички під час надання допомоги матері у виконанні всіх видів жіночих робіт, а інколи (у 12–13-річному віці) й у процесі самостійного виконання окремих видів робіт (жнива, прядіння, збирання сіна та ін.).

З 12-16 років дівчат широко залучали до прядіння чи вишивання. Крім того, з 13 років вони готували хати до вечорниць (білили її, мазали піч та долівку, прикрашали інтер'єр, прибирали), виконували під час вечорниць різні роботи (пряли, вишивали, плели з вовни тощо), відшкодовували господарям дому своєрідну «орендну плату» шляхом виконання для них

ІСТОРІЯ ОСВІТИ

різних робіт (наприклад, пряли для господарів хати, де відбувалися вечорниці). Від 14-15 років представниці жіночої статі опановували ткацьке мистецтво, від 15-16 – готували посаг (скриню) шляхом виконання протягом дня певної норми у прядінні чи вишиванні, а від 16-17 – займалися приготуванням їжі.

Отже, у попередні історичні періоди в українській селянській родині (переважна більшість населення проживала і проживає саме в таких родинах) дівчата виконували жіночі роботи, починаючи з найменшого віку. Це дозволяло їм належним чином підготуватися до подальшого виконання ролей матері та домогосподарки, які в більшості випадків покладали на плечі жіноцтва.

У багатьох сім'ях і сьогодні дотримуються подібних традицій. Крім того, можна констатувати, що й нині цей соціальний інститут має неабиякі можливості для виховання в підростаючого покоління (у тому числі в дівчат) працелюбності, а серед найбільш важливих якостей, які можна виховати в дітей у сім'ї, працелюбність посідає перше місце. Зазначене підтверджують результати загальнонаціонального соціологічного опитування громадян нашої держави, проведеного Українським центром економічних і політичних досліджень імені О. Разумкова у 2005 році.

Зокрема, отримані у процесі опитування дані засвідчили, що таку якість як працелюбність обрала переважна більшість респондентів (78,3%). Як бачимо, показник досить високий. Ще більшим є показник, який характеризує, що найбільш важливою життєвою цінністю громадяни нашої країни вважають цікаву роботу (81,4%). Проте задоволені своєю роботою тільки 35,1%. Результати опитування також засвідчили, що лише 3,9% респондентів очікують, що в загальноосвітній школі їхні діти набудуть навичок найпростіших професій [2, с.20].

Вважаємо, що такий низький рівень очікувань батьків учнів щодо набуття їхніми дітьми у школі навичок найпростіших професій не є випадковим. Він пов'язаний із тим, що сьогодні в суспільстві міцно закріпилася думка про другорядність трудової підготовки, про те, що займатися цими питаннями мають батьки учнів або вчителі трудового навчання. Крім того, спостерігається негативне ставлення до навчальної дисципліни «Трудове навчання», а переважна більшість батьків та педагогів переконана в тому, що оцінка учнів із цього предмету може бути формальною. На їхню думку, вона не обов'язково має відповідати реальному рівню знань учнів та в разі потреби (наприклад, у випадку, коли учень з інших навчальних дисциплін навчається добре) може бути й формально підвищена, щоб не псувати загальної картини.

До того ж, у школах спостерігається занедбаний стан профорієнтації учнів, причинами якого, на думку В.Сидоренка,

ІСТОРИЯ ОСВІТИ

є «небажання вчителів займатися профорієнтаційною роботою, невідповідність до неї педагогічних працівників тощо» [9, с.32].

За таких умов дуже важливо своєчасно подбати про трудове виховання дітей, основними завданнями якого є: виховання любові до праці; психологічна підготовка до праці; практична підготовка до праці; підготовка до свідомого вибору професії.

Немає сумніву, що розпочинати трудове виховання дітей треба в сім'ї. Проте сьогодні, на жаль, у цій роботі наявні численні недоліки, а тому жодне завдання трудового виховання не виконується повною мірою. Звідси підготовка молоді до трудової діяльності в сім'ї є однією з найбільш важливих проблем сьогодення. Вирішити її можна шляхом звернення до педагогічної спадщини минулих історичних періодів, зокрема до наукового доробку вітчизняних учених.

Так, на виключній важливості здійснення в сім'ї трудового виховання, підготовки дітей до трудової діяльності, необхідності залучення їх до виконання певних трудових обов'язків наголошували К. Ушинський, С. Русова, А. Макаренко, В. Сухомлинський, М. Стельмахович та ін.

К. Ушинський одним із перших указав на велике значення праці у формуванні підростаючого покоління, адже був переконаний, що «можливість працювати і любов до праці – краща спадщина, яку може залишити своїм дітям бідний і багач» [18, с.119]. Крім цього він висловив досить актуальну для тих часів (як і для сьогодення) думку про те, що праця – «головний фактор, основний засіб виховання» [5, с.475]. На ролі праці у процесі формування особистості педагог наголосив у своїй статті «Праця в її психічному і виховному значенні», де писав, що «виховання, якщо воно бажає щастя людині, повинне виховувати її не для щастя, а готувати до праці життя». Він також підкреслив, що «виховання повинне розвинути в людині звичку й любов до праці; воно повинне дати їй можливість знайти для себе працю в житті» [18, с.113]. Привчати дітей до праці К. Ушинський пропонував і в сім'ї, і у школі. У сім'ї хлопці й дівчата повинні виконувати певні обов'язки (самообслуговування, господарська діяльність тощо). Їх щороку слід розширювати та вимагати від дітей беззаперечного виконання. Однак, зазначене можливе лише в тій родині, де батьки подають дітям приклад щодо ставлення до праці та виконання різних видів робіт [12].

С. Русова наголошувала на тому, що основи трудового виховання закладає сім'я, що в родинному житті українськими засобами можна реалізувати найкращі педагогічні ідеали для виховання розумної та працюючої дитини [11].

А. Макаренко підкреслював, що праця – це основа життя людини, а тому має бути основним елементом виховної роботи.

На його думку, цінність кожної людини залежить від її участі в суспільній праці, від того, наскільки вона буде підготовлена до цієї праці. Педагог також звертав увагу на те, що трудовим вихованням має займатися як сім'я, так і школа [8].

В. Сухомлинський, дбаючи про трудову підготовку підростаючого покоління, у своїх творах досить часто звертався до батьків учнів. Наприклад, у роботі «Лист молодому батькові» він закликає їх не боятися дитячої праці та не оберегати від неї своїх дітей [15].

М. Стельмахович звертав увагу батьків на необхідність залучення дітей до різних видів праці, пропонував, щоб вони виконували значну частину домашніх справ, нагадував, що посильна участь дітей у трудовій діяльності розглядається в народній педагогіці як природний і необхідний процес, а виховання у праці, в активній трудовій діяльності є одним із основних принципів народної педагогіки, бо людина живе для того, щоб працювати, а отже, чим раніше починається трудова діяльність, тим краще [1; 13]. Науковець повідомляє сучасникам начебто загальновідомі положення. Наприклад, «як дитина сама держить ложку, набирає каші й несе до рота – має працювати» [1, с. 8]. Але, на жаль, сьогодні цих положень не завжди дотримуються як батьки, так й інші вихователі. У той самий час народна педагогіка застерігає: «Якщо хочеш мати в своїй сім'ї виродка, дай синові чи дочці все, що вони хочуть, і позбав їх потреби працювати. Неробство веде до нещастя» [14, с. 130].

Особливо важливим є зауваження М. Стельмаховича про те, що праця розглядається народною педагогікою як критерій людської краси, як могутній виховний засіб і мірило людської порядності, цінності людини. Підтверджують зазначене такі прислів'я та приказки: «Красою ситий не будеш», «Не в тім хороша, що чорноброва, а в тім, що роботу робить», «Красу не положиш на миску», «Як сорочка біла, то й жінка мила», «З краси хліба не спечеш», «Не хвали жінку тілом, а хвали її ділом», «Жінка ледащо в хаті нінащо» та ін.

Ураховуючи вищезазначене, а також те, що сім'я посідає у трудовому вихованні перше місце, слід при вихованні підростаючого покоління (зокрема дівчат) застосовувати традиції та звичаї українського народу, основні положення народної педагогіки, створювати таке виховне середовище, у якому щоденна й посильна праця дітей стане нормою.

Література:

1. Актуальні проблеми українського національного дошкільця // За ред. М.Г.Стельмаховича. – Івано-Франківськ: Прикарпатський ун-т ім. Василя Стефаника, 1995. – 242 с.
2. Биченко А. Проблема релігійного навчання і виховання дітей і молоді в Україні очима громадян / Андрій Биченко, Михайло

ІСТОРИЯ ОСВІТИ

- Мищенко // Національна безпека і оборона. – 2005. – № 8 (68). – С.3-25.
3. Воронин Н.Н. Пища и утварь / Н.Н. Воронин // История культуры Древней Руси: в 2 т. / [под общ. ред. Б. Д. Грекова и М. И. Артамонова]. – М.; Л.: АН СССР, 1948. – Т. 1: Домонгольский период. Материальная культура / [под. ред. Н. Н. Воронина, М. К. Каргера и М. А. Тихановой]. – С. 263-279.
 4. Кись О.Р. Жінка в українській селянській сім'ї другої половини ХІХ – початку ХХ століття: гендерні аспекти: дис.... канд. іст. наук: 07.00.05 / Кись Оксана Романівна. – Львів, 2001. – 207 с.
 5. Коментарі // Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори: в 2 т. / редкол.: В.М. Столетов (голова) [та ін.]. – К.: Рад. школа, 1983. – Т. 1: Теоретичні проблеми педагогіки / склав. і підгот. до друку Е. Д. Дніпров; під ред. О. І. Піскунова. – С. 472-480.
 6. Кравець В.П. Історія гендерної педагогіки: навч. посіб. / В. П. Кравець. – Тернопіль: Джура, 2005. – 440 с.
 7. Латышина Д.И. История педагогики. Воспитание и образование в России (X – начало XX века): [учеб. пособие] / Д.И.Латышина. – М.: ФОРУМ, 1998. – 584 с.
 8. Макаренко А.С. Трудовое воспитание / А.С. Макаренко; вступ. ст. Л.Ю.Гордина. – Минск: Народная асвета, 1977. – 256 с.
 9. Подоляк В. Шляхи активізації профорієнтаційної роботи в загальноосвітній школі / В.Подоляк // Трудова підготовка в закладах освіти. – 1999. – № 1. – С. 32-33.
 10. Радул О.С. Іграшки дітей східних слов'ян (VI – ХІІІ століття) / О. С. Радул // Збірник наукових праць. Педагогічні науки / Херсон. держ. ун-т. – Херсон, 2009. – Вип. 52. – С. 45-50.
 11. Русова С. Націоналізація дошкільного виховання / С. Русова // Світло. – 1912. – № 4. – С. 15-26.
 12. Рыскин Ф. И. Воспитательные проблемы в трудах К. Д. Ушинского: дис. ... канд. пед. наук / Рыскин Ф. И. – К., 1945. – 351 с.
 13. Стельмахович М.Г. Народне дитинознавство / М. Г. Стельмахович. – К.: Знання, 1991. – 48 с.
 14. Стельмахович М.Г. Українська народна педагогіка / М. Г. Стельмахович; Ін-т змісту і методів навчання. – К., 1997. – 232 с.
 15. Сухомлинський В. О. Лист молодому батькові / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: у 5 т. – К.: Рад. школа, 1976. – Т. 5. – С. 440-446.
 16. Українки в історії / за ред. В.К. Борисенко. – К.: Либідь, 2004. – 326 с.
 17. Ушинський К.Д. Про сімейне виховання / К.Д. Ушинський; упоряд. О.Т.Губно. – К.: Рад. школа, 1974. – 151 с.
 18. Ушинський К.Д. Праця в її психічному і виховному значенні / К. Д. Ушинський // Вибрані педагогічні твори: в 2 т. / редкол.: В. Н. Столетов (голова) [та ін.]. – К.: Рад. школа, 1983. – Т. 1: Теоретичні проблеми педагогіки / склав і підгот. до друку Е. Д. Дніпров; за ред. О. І. Піскунова. – С. 104-120.